

HAČISON RID protiv UJEDINJENOG KRALJEVSTVA

(Predstavka br. 50272/99)

PRESUDA

20. februar 2003. godine

KONAČNA VERZIJA

20. maj, 2003.

U predmetu Hačison Rid protiv Ujedinjenog kraljevstva,

Evropski sud za ljudska prava (Treće odeljenje), koji je zasedao u veću sastavljenom od sledećih sudija:

G. G. RES (*RESS*), *predsednika,*

G. I. KABRAL BARETO (*CABRAL BARRETO*),

ser NIKOLAS BRACA (*Nicolas BRATZA*),

G. P. KJURI (*P. KŪRIS*),

G. B. ZUPANČIĆ,

G. J. HEDIGAN,

Gđe M. CACA-NIKOLOVSKA (*TSATSA-NIKOLOVSKA*), *sudije,*

i g. V. Berže (*BERGER*), *sekretara Odeljenja,*

posle zatvorene sednice 30. juna 1998. godine,

izriče sledeću presudu usvojenu tog datuma:

POSTUPAK

1. Predmet je formiran na osnovu predstavke (br. 50272/99) protiv Ujedinjenog kraljevstva Velike Britanije i Severne Irske koju je Evropskoj

komisiji za ljudska prava (u daljem tekstu: «Komisija»), u skladu sa ranijim članom 25 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu «Konvencija»), 13. avgusta 1998. podneo državljaniin Ujedinjenog kraljevstva g. Aleksandar Luis Hačison Rid (*Alexander Lewis Hutchison Reid*, u daljem tekstu «podnosilac predstavke»).

2. Podnosioca predstavke, kojem je dodeljena pravna pomoć, zastupala je advokatica iz Glenroutsa (*Glenrothes*) gđica I. Mekena (*Y. McKenna*). Državu Ujedinjeno kraljevstvo (u daljem tekstu «Država») zastupao je njen zastupnik pred Sudom, g. H. Luelin (*Llewellyn*) iz Ministarstva spoljnih poslova.

3. Podnosilac predstavke je tvrdio da je nezakonito držan u psihijatrijskoj bolnici i da sud nije bez odlaganja i na propisan način razmotrio zakonitost produženja njegovog lišenja slobode. Tvrdio je da su prekršeni član 5, stavovi 1 i 4 i član 13 Konvencije.

4. Predstavka je prosleđena Sudu 1. novembra 1998. kada je Protokol 11 uz Konvenciju stupio na snagu (u skladu sa članom 5, stav 2 Protokola 11).

5. Predstavka je dodeljena Drugom odeljenju Suda (u skladu sa pravilom 52, stav 1 Poslovnika). U okviru tog odeljenja je shodno pravilu 26, stav 1 sastavljeno Veće koje će razmotriti predmet (u skladu sa članom 27, stav 1 Konvencije).

6. Sud je 1. novembra 2001. promenio sastav svojih odeljenja (shodno pravilu 25, stav 1). Predmet je dodeljen novoosnovanom Trećem odeljenju.

7. Veće je proglasilo predstavku prihvatljivom odlukom od 15. novembra 2001. godine.

8. Podnosilac predstavke i Država su podneli svoje napomene o meritumu (shodno pravilu 59, stav 1). Strane su pisanim putem odgovorile na napomene druge strane.

ČINJENICE

I. Okolnosti slučaja

9. Podnosilac predstavke je rođen 1950. godine i trenutno je lišen slobode u bolnici Karsters, okrug Lanarkšir (*Carstairs Hospital, Lanarkshire*).

10. Podnosilac predstavke je priznao da je učinio ubistvo bez predumišljaja i proglašen je krivim 8. septembra 1967. godine. Tada je imao

17 godina. Sud je na osnovu usmenog svedočenja dva psihijatrijska veštaka zaključio da podnosilac predstavke boluje od «mentalne deficijencije», psihičkog poremećaja u značenju navedenom u Zakonu o mentalnom zdravlju Škotske iz 1960. godine zbog čega bi trebalo da bude lišen slobode (u skladu sa čl. 6 i 23, st. 1). Izdao je nalog za lišenje slobode i smeštanje u psihijatrijsku bolnicu. Takođe je izdao nalog kojim se na neodređeno vreme zabranjuje njegovo otpuštanje (u skladu sa čl. 55, st. 1 i 7 i čl. 60, st. 1 Zakona iz 1960. godine). Premda je jedan lekar izneo mišljenje da podnosilac predstavke boluje od psihopatskog poremećaja ili poremećaja ličnosti, sud nije zasnovao nalog za lišenje slobode na ovom mišljenju.

11. Podnosilac predstavke je pobegetao iz državne bolnice 24. aprila 1972. godine ali je istog dana uhvaćen.

12. Već od 1980. se nije više smatralo da boluje od mentalne deficijencije. Od tog datuma je dijagnoza «asocijalna ličnost» ili «psihopatski poremećaj» predstavljala jedini medicinski osnov za njegovo lišenje slobode.

13. Pacijenti na koje su se odnosili nalozi o zabrani otpuštanja su 1983. dobili mogućnost da svake godine podnose molbe za otpuštanje iz bolnice glavnom okružnom šerifu. Zakon o mentalnom zdravlju (Škotske) iz 1984. godine (u daljem tekstu «Zakon iz 1984.») izmenio je kriterijume za prijem pacijenata osuđenih u građanskom ili krivičnom postupku. Prema članu 17, ukoliko lice boluje od trajnog psihičkog poremećaja koji se manifestuje samo abnormalno agresivnim ili izuzetno neodgovornim ponašanjem (tzv. psihopatskog poremećaja ili poremećaja asocijalne ličnosti), on može da bude prinudno hospitalizovan samo ukoliko postoji verovatnoća da će medicinsko lečenje ublažiti ili sprečiti pogoršanje njegovog stanja. Ovo je odražavalo opšti medicinski pesimizam u pogledu koristi koju psihopate mogu da imaju od medicinskog lečenja. Glavni okružni šerif je bio obavezan da oslobodi pacijenta na kojeg se odnosi nalog o zabrani otpuštanja ukoliko on ne boluje od psihičkog poremećaja koji iziskuje njegov prinudni smeštaj u bolnici radi medicinskog lečenja, ili ukoliko nije neophodno da bude lečen zarad sopstvenog zdravlja i bezbednosti ili zaštite drugih lica (čl. 64 Zakona iz 1964.).

14. Podnosilac predstavke je premešten u bolnicu otvorenog tipa 1985. godine. Šestog avgusta 1986. godine je ponovo učinio krivično delo, uhapšen je i zatvoren. Optužen je po kratkom postupku za napastvovanje i pokušaj otmice osmogodišnjeg deteta. Sud je naložio dvojici psihijatrijskih veštaka da podnesu psihijatrijske izveštaje. U izveštajima od 14. avgusta 1986. godine, obojica su pomenula poremećaj ličnosti pacijenta ali nijedan nije smatrao da on boluje od psihičkog poremećaja zbog koga bi trebalo da bude podvrgnut bolničkom lečenju. Zaključili su da je psihički zdrav i

sposoban da se izjasni o krivici. Shodno tome, glavni okružni šerif ga je 26. septembra 1986. osudio za napastvovanje i pokušaj otmice i osudio na tri meseca zatvora a ne na prinudnu hospitalizaciju.

15. Po odsluženju zatvorske kazne, Državni sekretar je u skladu sa članom 68, stav 3 Zakona iz 1984, naložio prinudno smeštanje podnosioca predstavke u državnu bolnicu na osnovu naloga za hospitalizaciju i naloga o zabrani otpuštanja iz 1967. godine. Ovo je učinjeno po preporuci psihijatrijskog veštaka s kojim se Državni sekretar savetovao i koji je u svom izveštaju od 8. avgusta 1986. zaključio da nema dokaza da podnosilac i dalje boluje od psihičke nenormalnosti ili psihičkog oboljenja osim postojanog abnormalno agresivnog ili izuzetno neodgovornog ponašanja. Premda nije bio uveren da je vreme koje je podnosilac predstavke proveo u bolnici otvorenog tipa dovelo do ikakvog temeljnog poboljšanja njegovog ponašanja, smatrao je da je pokušaj promene njegovog agresivnog i izuzetno neodgovornog ponašanja jedini mogući razlog za produženje hospitalizacije. Po njegovom mišljenju, njemu bi odgovaralo jedino da bude prinudno smešten pod nadzor u struktuiranoj sredini državne bolnice. Takođe je primetio da incident sa detetom izaziva ozbiljne sumnje da bi podnosilac predstavke predstavljao pretnju po bezbednost drugih ljudi ukoliko bi bio otpušten i zato je preporučio da podnosilac predstavke bude vraćen u državnu bolnicu. Na dan kada je otpušten iz zatvora, 7. oktobra 1986. godine, podnosilac predstavke je vraćen u državnu bolnicu.

16. Podnosilac predstavke je više puta podnosio molbu za otpuštanje iz bolnice. U periodu od februara 1987. do juna 1994. godine je dobio osamnaest izveštaja od šest psihijataru. U većini je zaključeno da ne boluje od psihičkog poremećaja koji po svom karakteru ili stepenu opravdava dalju hospitalizaciju s obzirom da nije izlečiv. U nekim izveštajima se tvrdilo da produženo lišenje slobode vodi ili da će verovatno dovesti do pogoršanja njegovog stanja i da mu je potrebna rehabilitacija od hospitalizacije. U periodu od avgusta 1986. do maja 1994. je osam psihijataru pripremilo deset izveštaja po nalogu državnih agencija; u njima su takođe izražena različita mišljenja o uspešnosti lečenja podnosioca predstavke.

17. Molbe koje je podnosilac predstavke podnosio glavnom okružnom šerifu 29. februara 1988. godine, 20. oktobra 1988. godine i 12. maja 1992. za potpuno ili uslovno otpuštanje iz bolnice nisu urodile plodom.

18. Podnosilac predstavke je 8. aprila 1994. podneo još jednu molbu glavnom okružnom šerifu u skladu sa članom 63, stav 2 Zakona iz 1984. godine. Psihijatri su pripremali izveštaje u maju i junu 1994. Glavni okružni šerif je saslušao dokaze 14. juna i 1. jula 1994. godine.

19. Glavni okružni šerif je 19. jula 1994. odbio zahtev za oslobađanje podnosioca predstavke. Primetio je da je opšte mišljenje da podnosilac predstavke snosi teret dokazivanja da su ispunjeni uslovi iz člana 64, stavovi 1.a i b (vidi «Relevantno domaće pravo i praksu», st. 32). Razmatrao je pisane i usmene iskaze sedam psihijatrijskih veštaka. Zaključio je da se svi slažu da podnosilac predstavke boluje od psihičkog poremećaja, konkretno postojanog i trajnog psihopatskog poremećaja/poremećaja asocijalne ličnosti, koji se manifestuje abnormalno agresivnim i izuzetno neodgovornim ponašanjem. Zaključio je da bi postojala veoma velika opasnost da podnosilac predstavke ponovo izvrši neki prestup ako bi bio otpušten i da bi takav prestup verovatno imao seksualne konotacije. Priznao je da na osnovu dokaza poremećaj podnosioca predstavke ne bi iziskivao hospitalizaciju da je svoj prvi zločin počinio 1994. i primetio da je većina psihijatara mišljenja da stanje podnosioca predstavke nije izlečivo i da medicinsko lečenje u državnoj bolnici nije i neće ublažiti njegovo stanje. Međutim, ipak je zaključio da je poremećaj podnosioca predstavke ozbiljan i da bi trebalo da bude zadržan u bolnici i podvrgnut medicinskom lečenju. Izjavio je da u zakonu ne postoji odredba kojom se dozvoljava oslobađanje kriminalca čiju je hospitalizaciju na neodređeno vreme naložio Visoki sud ako se njegovo stanje ne ublažava. Međutim, u svakom slučaju se složio sa dr. Vajtom (*White*), medicinskim službenikom zaduženim za podnosioca predstavke, koji je u svom izveštaju naveo:

«... u struktuiranoj sredini državne bolnice u kojoj se nalazi pod nadzorom, podnosilac predstavke bolje kontroliše svoj bes zbog čega je manje fizički agresivan. Ima dokaza da izvan ove strukture ili nadzora (podnosilac predstavke) predstavlja veću opasnost po druge napr. zloupotrebio je uslovni otpust... Medicinsko lečenje je ublažilo njegovo stanje i trebalo bi ga nastaviti
«

20. Glavni okružni šerif se takođe pozvao i na izveštaj g. Smita (*Smith*) u kome je navedeno:

«U to vreme (1967. g.) bio je emotivno nezreo i nepismen. Od tada je postigao značajan napredak u svom obrazovanju. Napredovao je zahvaljujući nezi i medicinskom lečenju u stabilnoj sredini koju pruža državna bolnica.»

21. Glavni okružni šerif je zaključio:

«Većina lekara je mišljenja da rehabilitacija treba da bude sprovedena u drugoj bolnici. Dr. Vajt treba da razmotri da li može da pripremi podnosioca predstavke za premeštaj u drugu bolnicu i na njemu je da o tome odluči a ne na meni da to savetujem. Moguće je da će rehabilitacija ublažiti njegovo stanje. Rečeno mi je da psihijatri danas verovatno ne bi preporučili njegovo upućivanje u državnu bolnicu. Međutim, podnosilac predstavke je propisno primljen i prinudno smešten u bolnicu i nisam uveren da sada ne boluje od

psihičkog poremećaja koji po svom karakteru ili stepenu iziskuje hospitalizaciju i lečenje.»

22. Podnosilac predstavke se nije žalio na odluku glavnog okružnog sudije.

23. Državni sekretar je 28. februara 1995. obavešten da je podnosilac predstavke podneo zahtev za pravnu pomoć kako bi mogao da ospori odluku glavnog okružnog šerifa podnošenjem zahteva za reviziju sudske odluke. Zahtev za pravnu pomoć je odbijen marta 1995. godine. Državni sekretar je 16. oktobra 1995. obavešten da je podnosilac predstavke podneo novi zahtev za pravnu pomoć. Škotski Odbor za pravnu pomoć mu je odobrio pravnu pomoć 17. novembra 1995. godine.

24. Podnosilac predstavke je Donjem domu Vrhovnog suda 21. februara 1996. podneo zahtev za reviziju odluke glavnog okružnog šerifa, tvrdeći da je pogrešno primenio zakon i da je s obzirom na dokaze doneo nerazumnu odluku o njegovoj molbi. Rasprava o njegovom zahtevu održana je pred lordom Rodžerom (*Rodger*) 16. maja 1996. godine. Lord Rodžer je 29. maja 1996. odbacio zahtev, ocenivši zaključak glavnog okružnog šerifa o primerenosti hospitalizacije i lečenja podnosioca predstavke u potpunosti opravdanim. Odbacio je tvrdnju podnosioca predstavke da mu je glavni okružni šerif nametnuo preveliki teret dokazivanja, smatrajući da je glavni okružni šerif primenio ispravan standard i zaključio da podnosilac predstavke treba da bude prinudno zadržan na lečenju.

25. Podnosilac predstavke je 14. juna 1996. zahtev za reviziju odluke podneo Gornjem domu Vrhovnog suda. Rasprava o predmetu je suspendovana (odložena) 28. juna 1996. kako bi podnosilac mogao da podnese zahtev za pravnu pomoć. Taj zahtev je škotski Odbor za pravnu pomoć odobrio 30. avgusta 1996. godine. Podnosilac predstavke je 7. novembra 1997. podneo zahtev za nastavak razmatranja njegovog zahteva za reviziju. Gornji dom Vrhovnog suda je 12. novembra 1996. odlučio da obustavi suspenziju. Na dan 23. januara 1997. je zakazao pretres za period od 24 do 26. juna 1997. godine koji je i održan.

26. Gornji dom Vrhovnog suda je usvojio zahtev 22. avgusta 1997. godine i poništio odluku glavnog okružnog šerifa. Zaključio je da kriterijumi za otpuštanje iz člana 64 Zakona iz 1984. u slučaju psihopate sadrže i kriterijum «izlečivosti» naveden u članu 17 tog Zakona, konkretno kriterijum da moraju postojati izgledi da će medicinsko lečenje lica koje boluje od psihičkog poremećaja koji se manifestuje samo abnormalno agresivnim ili izuzetno neodgovornim ponašanjem ublažiti ili sprečiti pogoršanje njegovog stanja. Pošto je razmotrio dokaze, Gornji dom je zaključio da je glavni okružni šerif pogrešno zaključio da je stanje podnosioca predstavke izlečivo i da je glavni okružni sudija bio obavezan

da oslobodi neizlečivog pacijenta protiv koga je izdat nalog o zabrani otpuštanja.

27. Državni sekretar je podneo žalbu Domu lordova 11. novembra 1997. Strane su se 9. decembra 1997. i 25. februara 1998. dogovorile da produže rokom tokom kog moraju da podnesu dokumenta sudu. Rasprava o predmetu je zakazana 31. marta 1998. za 12. i 13. oktobar 1998. godine.

28. Dom lordova je posle rasprave 3. decembra 1998. odobrio podnošenje žalbe. Lordovi su se u svojoj presudi složili sa Gornjim domom da kriterijum o izlečivosti predstavlja sastavni deo kriterijuma o otpuštanju iz člana 64 ali su odbacili njegov pristup dokazima. Smatrali su da lečenje koje ublažava simptome i manifestacije psihičkog poremećaja nekog psihopate predstavlja lečenje u značenju člana 17, stav 1 čak i kada lečenje ne dovodi do izlečenja samog poremećaja. Zaključili su da Gornji dom tokom revizije nije imao pravo da svojim mišljenjem o izlečivosti podnosioca predstavke preinači mišljenje glavnog okružnog šerifa, iako je to mogao da učini da je o tom predmetu odlučivao u žalbenom postupku.

29. Lord Haton (*Hutton*) je, između ostalog, izjavio:

«Jasno je da je sedmoro psihijatara koji su svedočili pred glavnim okružnim sudijom bilo različitog mišljenja. Glavni okružni sudija je to shvatio i izjavio da «je većina većina psihijatara mišljenja da stanje podnosioca predstavke nije izlečivo i da medicinsko lečenje u državnoj bolnici nije i neće ublažiti njegovo stanje». Međutim, glavni okružni sudija se pozvao na dokaze dr. Čizvika (*Chiswick*), koji je bio za apsolutno otpuštanje podnosioca predstavke i koji je izjavio da bi on «mogao da smatra planove dr. Vajta u pogledu kontrole besa itd. lečenjem» I jasno je ... da je glavni okružni sudija prihvatio mišljenje dr. Vajta, koji je bio medicinski službenik zadužen za (podnosioca predstavke) da je kontrola besa (podnosioca predstavke) u struktuiranoj sredini državne bolnice i pod nadzorom dovela da smanjenja njegove fizičke agresivnosti. Drugim rečima, dr. Vajt je bio mišljenja da su simptomi njegovog stanja ublaženi i ovo je navelo glavnog okružnog sudiju da zaključi da «treba nastaviti» medicinsko lečenje kako bi se njegovo stanje ublažilo.

Stoga je po mom mišljenju, suprotno mišljenju Gornjeg doma, sudija Donjeg doma ispravno odlučio da bi bilo pogrešno smatrati da nijedan razuman glavni okružni sudija ne bi mogao da donese odluku koju je ovaj glavni okružni sudija doneo s obzirom na dokaze koji su mu predloženi.»

30. Lord Haton je upozorio na opasnost koja bi mogla da nastane zbog odredbi Zakona o mentalnom zdravlju koje obavezuju glavnog okružnog šerifa da otpušta neizlečive psihopate koji bi po svoj prilici mogli da naude drugim licima. Uspostavljanje ravnoteže između zaštite društva i tvrdnje psihopate koji je pre mnogo godina osuđen da on ne treba da ostane

u bolnici jer se njegovo stanje neće poboljšati medicinskim lečenjem je, s druge strane, pitanje o kojem treba da odlučuje Parlament a ne sudije.

II. Relevantno domaće pravo i praksa

A. (Škotski) Zakon o mentalnom zdravlju iz 1984. («Zakon iz 1984.»)

31. Prema članu 17(1) Zakona iz 1984. godine:

“U skladu sa molbom za prijem shodno članu 18, st. 1 ovog Zakona, lice može biti primljeno u bolnicu i prinudno smešteno u njoj -

(a) ukoliko boluje od psihičkog poremećaja koji po svom karakteru i stepenu iziskuje medicinsko lečenje u bolnici; i

(i) ukoliko postoji verovatnoća da će lečenje ublažiti ili sprečiti pogoršanje njegovog stanja u slučaju da je psihički poremećaj od kog boluje trajan i da se manifestuje samo abnormalno agresivnim ili izuzetno neodgovornim ponašanjem

... i

(b) ukoliko je neophodno da ono bude podvrgnuto takvom lečenju zbog sopstvenog zdravlja ili bezbednosti ili zbog zaštite drugih lica a takvo lečenje ne može biti obezbeđeno osim njegovom prinudnom hospitalizacijom u skladu sa ovim Poglavljem ovog Zakona».

32. Prema članu 64(1) Zakona iz 1984. godine:

“Ukoliko pacijent čije je otpuštanje zabranjeno podnese molbu, glavni okružni sudija će naložiti apsolutno otpuštanje tog pacijenta ako je uveren da -

(a) pacijent u vreme razmatranja žalbe ne boluje od psihičkog poremećaja koji po svom karakteru i stepenu iziskuje medicinsko lečenje u bolnici; ili

(b) nije neophodno da on bude podvrgnut takvom lečenju zbog sopstvenog zdravlja ili bezbednosti ili zaštite drugih lica; i (u oba slučaja)

(c) nije primereno da pacijent i dalje bude podložen vraćanju u bolnicu radi daljeg lečenja.»

B. Događaji koji su usledili

33. Škotski Zakon o zločinu i kazni iz 1997. je od dana stupanja na snagu predviđao da protiv svakog lica osuđenog za krivično delo zbog kojeg mu može biti određena hospitalizacija može da se izda hibridna presuda kojom se ono istovremeno i osuđuje na kaznu iako se upućuje na prinudno bolničko lečenje. Ako se psihičko stanje učinioca u tolikoj meri poboljšalo da više nema opravdanja za njegovu prinudnu hospitalizaciju, on je mogao biti premešten u zatvor da odsluži svoju kaznu do kraja. Ove odredbe, koje

nisu imale retroaktivno dejstvo, nisu bile primenjive na podnosioca predstavke.

34. U predmetu *Noel Ruddle protiv Državnog sekretara*, glavni okružni šerif je 2. avgusta 1999. godine naložio otpuštanje pacijenta koji je bolovao od psihopatskog poremećaja jer kriterijum izlečivosti njegovog poremećaja nije bio ispunjen. Otpuštanje tog pacijenta izazvalo je velike kontroverze u društvu i dovelo do donošenja prvog zakona u novom škotskom Parlamentu.

35. Parlament je 8. septembra 1999. godine usvojio škotski Zakon o mentalnom zdravlju (javnoj bezbednosti i žalbama) kojim je izmenjen član 64 Zakona iz 1984. i kojim se predviđa da glavni okružni sudija odbaci molbu pacijenta koji boluje od psihičkog poremećaja koji iziskuje njegovu prinudnu hospitalizaciju radi zaštite društva od ozbiljne štete bez obzira na to da li će on u bolnici biti podvrgnut medicinskom lečenju.

Prema izmenjenom članu 64, stav A1 Zakona iz 1984. godine:

«Glavni okružni šerif će odbiti žalbu pacijenta kojem je zabranjeno otpuštanje ako je uveren da je pacijent u vreme razmatranja molbe bolovao od psihičkog poremećaja čije posledice i dalje iziskuju prinudnu hospitalizaciju pacijenta radi zaštite društva od ozbiljne štete bez obzira na to da li će on u bolnici biti lečen».

Ovaj Zakon je takođe predvideo da podnosilac predstavke i Državni sekretar mogu da se žale Vrhovnom sudu na odluku glavnog okružnog šerifa.

36. Prinudno hospitalizovani pacijenti su povelili postupak, između ostalog, i o nadležnosti Parlamenta za donošenje ovog Zakona. Predsednik Prvog odeljenja Gornjeg doma Vrhovnog suda je 16. juna 2000. objavio presudu Gornjeg doma Vrhovnog suda kojom se odbijaju osporavanja ovog Zakona, uzimajući naročito u obzir načela iz člana 5, stavovi 1 i 4 Konvencije (vidi *A. v. Scottish Ministers*, 2000 Session Cases 1). Sudski odbor Privatnog saveta Krune je 18. oktobra 2001. odbacio žalbu na presudu i zaključio da nalažanje dalje prinudne hospitalizacije pacijenta kojem je zabranjeno otpuštanje kada je takva hospitalizacija neophodna zbog javne bezbednosti, bez obzira na to da li je njegov psihički poremećaj izlečiv ili nije, nije nesaglasno članu 5, st. 1(e), (vidi *A. v. the Scottish Ministers*, 2001 Scots Law Times 1331).

37. Odbor kojim je predsedavao sudija Milan (*Millan*) je u izveštaju u kojem je razmatrao škotski Zakon o mentalnom zdravlju iz 1994. izneo veći broj preporuka u pogledu Zakona iz 1999. Naročito je kritikovao činjenicu da se više ne poklapaju kriterijumi za prijem i otpuštanje iz bolnice:

“Opravdavanje dalje prinudne hospitalizacije nekog pacijenta treba da odražava osnov po kom je ona inicirana. To je važan princip, koji smo isticali u celom izveštaju: niko ne treba da bude prinudno hospitalizovan ukoliko više ne ispunjava osnove za prinudnu hospitalizaciju... Kriterijum javne zaštite iz Zakona iz 1999. može da ima za posledicu da neki pacijenti čije je otpuštanje zabranjeno moraju da ostanu u bolnici i kad više ne ispunjavaju kriterijume za hospitalizaciju».

38. Januara 1999. godine je objavljen Izveštaj Anketnog odbora o postupanju prema psihopatskim prestupnicima i njihovom prinudnom smeštaju u Jedinici za poremećaje ličnosti pri Posebnoj bolnici Ešvort (*Ashworth*):

“6.3.1 U priličnoj je meri pitanje sreće da li je nekom osuđenom prestupniku utvrđena dijagnoza psihopatskog poremećaja i da li je mu je zato naložena hospitalizacija...

S obzirom da je (definicija kategorije poremećaja ličnosti) pravna a ne klinička i verovatno neće biti predmet razmatranja, moguće je da svaki nasilni prestupnik sklizne u ovu kategoriju...

...

6.3.8 Neizvesnosti u ovom procesu nazvane su ‘lutrijom’...

...

Opšti zaključci

6.10.1 Na osnovu svih dokaza koje smo čuli i pročitali je očigledno da i dalje postoje veoma različita mišljenja stručnjaka iz svih oblasti o lečenju i kontrolisanju poremećaja ličnosti, naročito ozbiljnog poremećaja ličnosti ...

...

6.10.5 Mogu se doneti neki opšti zaključci po pitanjima o kojima postoji opšta saglasnost:

1. Neki poremećaji ličnosti su izlečiviji od drugih; to su stanja koja su manje ozbiljna i slabo su asocirana sa nasiljem.

2. Neki poremećaji ličnosti su ponekad izlečivi.

3. Neki, naročito ozbiljni poremećaji ličnosti su otporni na lečenje ili, iskreno rečeno, neizlečivi, premda mogu biti ublaženi upravljanjem i humanom hospitalizacijom...

...

6.10.11 Smatramo da ne postoji nikakvo razumno opravdanje za zadržavanje ove veoma manipulativne i problematične podgrupe u skupim

terapeutskim jedinicama koje obezbeđuju tehnike kontrole i lečenja od kojih oni nemaju nikakve koristi».

39. Apelacioni sud je 28. marta 2001. u predmetu *R. v. the Mental Health Review Tribunal North and East London Region and the Secretary of State for Health, ex parte H*, zaključio da su članovi 72 i 73 Zakona o mentalnom zdravlju iz 1983. (koji sadrži odredbe slične onima u članu 64 škotskog Zakona o mentalnom zdravlju iz 1984) suprotni članu 5, stavovi 1 i 4 Konvencije jer su propisivali produžavanje prinudne hospitalizacije pacijenta ako ne može da se dokaže da njegovo psihičko stanje ne opravdava njegovu hospitalizaciju. Nalogom o izmenama Zakona o mentalnom zdravlju, koji je stupio na snagu 26. novembra 2001. godine, usvojene su izmene članova 72 i 73 po kojima sud mora da otpusti pacijenta ako nije uveren da pacijent ispunjava uslove za lišenje slobode. U nedavnom postupku koji je u Škotskoj pokrenuo jedan pacijent u skladu sa članom 64 Zakona iz 1984. (*Lyons v. the Scottish Ministers*, 17. januar 2002. godine, Prvo odeljenje Vrhovnog suda), ovaj škotski sud je primetio da su škotski ministri u pogledu tereta dokazivanja u postupcima za oslobađanje prihvatili da su oni ti koji moraju da utvrde da li pacijent boluje od psihičkog poremećaja koji zbog svog karaktera ili stepena iziskuje njegovu hospitalizaciju.

PRAVO

I. Navodna povreda člana 5, stav 1 Konvencije

40. Relevantne odredbe člana 5, stav 1 Konvencije predviđaju:

“1. Svako ima pravo na slobodu i bezbednost ličnosti. Niko ne može biti lišen slobode osim u sledećim slučajevima i u skladu sa zakonom propisanim postupkom:

...

(e) u slučaju zakonitog lišenja slobode da bi se sprečilo širenje zaraznih bolesti, kao i zakonitog lišenja slobode duševno poremećenih lica, alkoholičara ili uživalaca droga ili skitnica;

...”

A. Podnesci strana

1. Podnosilac predstavke

41. Podnosilac predstavke nije osporavao da je domaće zakonodavstvo dozvoljavalo njegovo lišenje slobode od 1967. godine,

premda je primetio da je prvobitna dijagnoza psihičke deficijencije bila sporna u to vreme i da mu je tek posle mnogo godina utvrđena dijagnoza psihopatskog poremećaja. Međutim, član 5, stav 1(e) ne dozvoljava lišenje slobode nekog lica samo zato što njegovi stavovi ili ponašanje odudaraju od normi koje preovlađuju u društvu. Njegov poremećaj se manifestovao samo kao abnormalno agresivno ili izuzetno neodgovorno ponašanje i tvrdio je da članom 5, stav 1(e) ne može da bude dozvoljeno njegovo lišenje slobode zbog mogućnosti da će izvršiti nov prestup u odsustvu svake mogućnosti njegovog medicinskog lečenja ili namere da mu ono bude pruženo.

42. Čak i ukoliko bi domaće vlasti bile pozvanije da procenjuju dokaze u nekom predmetu, on tvrdi da je u njegovom predmetu najautoritativniju ocenu dokaza dao Gornji dom Vrhovnog suda koji je zaključio da je on neizlečiv. Dom lordova je izjavio da bi bilo opravdano da je Gornji dom doneo takav zaključak da je razmatrao ovaj predmet u svojstvu apelacionog suda. Ako je stanje podnosioca predstavke takvo da on treba da bude u zatvoru a ne hospitalizovan, a podnosilac predstavke tvrdi da se sada, s dijagnozom psihopate, ne bi smatralo da treba da bude prinudno hospitalizovan, onda se on sada ne nalazi u ustanovi koja je primerena svrsi lišenja slobode. Većina stručnjaka očigledno smatra da je on neizlečiv i 1986. godine je osuđen na zatvor a ne na prinudnu hospitalizaciju.

43. Podnosilac predstavke je tvrdio da definicija medicinskog lečenja po kojoj lečenje uključuje lekarsku ili drugu negu i nadzor u struktuiranoj bolničkoj sredini nije u skladu sa prihvaćenim kliničkim mišljenjima o tome šta čini medicinsko lečenje. Ova vrsta lečenja se u stvari ne razlikuje od obuzdavanja. Poriče da opasnost da izvršenje novog prestupa može predstavljati validan osnov za zadržavanje nekog lica u bolnici, jer se time kriterijumi za hospitalizaciju, koji su vezani za mogućnost medicinskog lečenja, razlikuju od kriterijuma za otpuštanje iz bolnice. Poricao je da je njegova prinudna hospitalizacija primerena. Priroda i ozbiljnost njegovog poremećaja ne razlikuje se od prirode i ozbiljnosti poremećaja mnogih zatvorenika i njemu nisu neophodni bolnička nega i nadzor.

2. Država

44. Država je tvrdila da je hospitalizacija podnosioca predstavke opravdana shodno članu 5, stav 1(e) kao zakonito lišenje slobode duševno poremećenog lica. Domaće vlasti su zaključile da podnosilac predstavke boluje od psihičkog poremećaja koji iziskuje njegovu prinudnu hospitalizaciju. U pogledu suprotstavljenih mišljenja stručnjaka i opasnosti koju pacijent predstavlja po javnu bezbednost, zaključila je da Sud treba pažljivo da razmotri njene argumente pre nego što presudi protiv nje. U svakom slučaju, član 5, stav 1(e) se ne bavi odgovarajućim lečenjem ili

uslovima i raspoloživošću lečenja ili njegova korisnost ne predstavljaju preduslov za zakonito lišenje slobode duševno poremećenog lica. Lice može biti lišeno slobode u skladu sa Konvencijom ako je to neophodno u njegovom sopstvenom interesu ili radi zaštite društva kako iz medicinskih tako i iz društvenih razloga. Stoga lice koje boluje od psihopatskog poremećaja može zakonito da bude lišeno slobode radi zaštite društva čak i kad se smatra da taj poremećaj nije izlečiv.

45. U ovom predmetu, tvrdi Država, podnosilac predstavke je zakonito lišen slobode 1967. na osnovu naloga za hospitalizaciju i zabrane otpuštanja donetih na osnovu objektivnog medicinskog mišljenja dva lekara da boluje od psihičkog poremećaja; ova dva naloga važe od tada i predstavljaju pravni osnov za produženje njegovog lišenja slobode. On od 1967. boluje od trajnog psihičkog poremećaja utvrđenog objektivnom medicinskom ekspertizom i taj poremećaj iziskuje njegovu prinudnu hospitalizaciju u državnoj bolnici. Premda od 1980. njegovi problemi više ne uključuju mentalnu deficijenciju, podaci o njegovom zdravlju pokazuju da i dalje boluje od trajnog psihičkog poremećaja, konkretno psihopatskog poremećaja ličnosti. Takođe, on i dalje predstavlja opasnost po društvo a pogoršanje njegovog stanja sprečeno je lečenjem koje mu je bilo na raspolaganju u struktuiranoj sredini državne bolnice. Čak i ako se stručnjaci 1994. nisu slagali o njegovoj izlečivosti, ima dovoljno dokaza da je negom pod lekarskim nadzorom u bolnici sprečeno pogoršanje njegovog stanja i da ona predstavlja medicinsko lečenje.

46. Država dalje tvrdi da je pretpostavka da psihijatri danas verovatno ne bi preporučili njegovu hospitalizaciju hipotetička. Uspostavljen je odnos između osnova po kojima je podnosilac predstavke lišen slobode i mesta i uslova u kojima se nalazi. Bilo bi u potpunosti neprimereno držati lice kao što je podnosilac predstavke u običnom zatvoru kada mu je potrebna nega i nadzor koji u takvoj sredini nisu dostupni.

B. Ocena Suda

1. Opšti obziri

47. Da bi lišenje slobode bilo saglasno članu 5, stav 1 Konvencije, ono mora da bude «u skladu sa zakonom propisanim postupkom» i «zakonito». Konvencija ovde u suštini upućuje na unutrašnje pravo i propisuje obavezu saglasnosti s materijalnim i procesnim odredbama unutrašnjeg prava ali pored toga propisuje i da svako lišenje slobode mora biti u skladu sa ciljem člana 5, konkretno da štiti pojedinca od proizvoljnosti (vidi, između ostalih, i presudu u predmetu *Winterwerp v. the Netherlands* od 24. oktobra 1979. godine, Series A br. 33, str. 17-18, 19-20, st 39 i 45; presudu u predmetu *Bizzotto v. Greecere* od 15. novembra 1996. godine,

Reports of Judgments and Decisions 1996-V, str. 1738, st. 31; i presudu u predmetu *Aerts v. Belgium*, od 30. jula 1998. godine, *Reports* 1998-V, str. 1961-62, st. 46).

48. U svrhu člana 5, stav 1(e), lice ne može da bude lišeno slobode zato što je «duševno poremećeno» ako nisu ispunjena bar sledeća tri uslova: prvo, mora se sa pouzdanošću dokazati da je ono duševno poremećeno; drugo, mora da boluje od vrste psihičkog poremećaja koji po svom karakteru ili stepenu opravdava prinudnu hospitalizaciju; treće, produžavanje hospitalizacije zavisi od trajanja tog poremećaja (vidi presudu u navedenom predmetu *Winterwerp*, str. 17-18, st. 39; presudu u predmetu *Johnson v. the United Kingdom*, od 24. oktobra 1997. godine, *Reports* 1997-VII, str. 2409, st. 60; i nedavnu presudu u predmetu, *Varbanov v. Bulgaria*, br. 31365/96, st. 45, ECHR 2000-X).

49. Štaviše, mora postojati neka veza između dozvoljenog lišenja slobode na koji se Država poziva i mesta i uslova lišenja slobode. U načelu, «lišenje slobode» lica kao psihijatrijskog pacijenta «zakonito» je u smislu st. 1(e) ako se sprovodi u bolnici, klinici ili drugoj odgovarajućoj ustanovi (vidi presudu u *Ashingdane v. the United Kingdom* od 28. maja 1985. godine, Series A br. 93, str. 21, st. 44, i navedeni predmet *Aerts*, loc. cit.).

2. Primena na ovaj predmet

50. Nije sporno da je hospitalizacija podnosioca predstavke 1967. bila opravdana, s obzirom da je bila i «zakonita» i naložena zbog psihičke bolesti, koja je obuhvaćena članom 5, stav 1(e). Ni podnosilac predstavke u suštini ne tvrdi da je njegovo lišenje slobode u međuvremeno postalo nezakonito. Pokretao je brojne postupke kojima je osporavao lišenje slobode i njegovu saglasnost sa domaćim pravom. Ni u jednom od ovih postupaka nisu utvrđene procesne niti materijalne povrede zakona. Premda Sud ima određeno pravo da razmatra domaće zakonodavstvo, prvenstveno je na domaćim vlastima, konkretno na sudovima, da ga tumače i primenjuju (vidi, između ostalih, presudu u predmetu *Kemmache v. France* (br. 3), od 24. novembra 1994, Series A br. 296-C, str. 87-88, st. 42). U materijalu pred ovim Sudom ne postoje osnovi za njegovo mešanje u ocenu domaćih sudova u ovom predmetu. Zakonitost produžavanja lišenja slobode podnosioca predstavke, međutim, nije odlučujuće pitanje u ovom predmetu.

51. Osnovno pitanje koje se postavlja u pogledu Konvencije je da li se lišenjem slobode podnosioca predstavke krši cilj zaštite pojedinca od proizvoljnog lišenja slobode, konkretno, da li produženje njegove hospitalizacije može da bude opravdano shodno članu 5, stav 1(e). Podnosilac predstavke u suštini tvrdi da je njegovo prinudno zadržavanje u bolnici neodgovarajuće a time i proizvoljno sada kada se priznaje da on

boluje od psihopatskog poremećaja ličnosti koji ne može da se leči u bolnici. On potkrepljuje taj argument, pozivajući se, između ostalog, na lekarske izveštaje koji su razmotreni na pretresu pred glavnim okružnim sudijom u junu i julu 1994. godine, na zaključak Gornjeg doma Vrhovnog suda da je glavni okružni sudija pogrešio kada je na osnovu medicinskih dokaza smatrao da je on izlečiv i na činjenicu da nije zaključeno da boluje od psihičkog poremećaja koji iziskuje bolničko lečenje kada je proglašen krivim za prestup 1986. godine.

52. Ovaj argument, međutim, poziva se na kriterijum u domaćem pravu koji je u to vreme bio na snazi, konkretno, hospitalizacija u psihijatrijskoj bolnici mogla je da bude određena pod uslovom da oboljenje ili stanje po svom karakteru ili stepenu može medicinski da se leči. Član 5, st. 1(e) ne sadrži takav zahtev (vidi *Koniarska v. the United Kingdom* (dec.), br. 33670/96, 12. oktobar 2000. godine). Sud je u svojoj jurisprudenciji naglašavao da mora biti propisno utvrđeno da li podnosilac predstavke boluje od psihičkog poremećaja koji je toliko ozbiljan da opravdava prinudnu hospitalizaciju. Takva hospitalizacija je neophodna ne samo ako je licu potrebna terapija, lekovi ili drugo kliničko lečenje koje će izlečiti ili ublažiti njegovo stanje, već i kad je takvo lice potrebno kontrolisati i nadzirati kako bi se ono sprečilo, na primer, da naudi sebi ili drugim licima (vidi, na primer, *Witold Litwa v. Poland*, br. 26629/95, st. 60, ECHR 2000-III).

53. Sud zato nije ubeđen da je odluka o neotpuštanju podnosioca predstavke iz bolnice 1994. godine bila proizvoljna u bilo kom pogledu. Svi medicinski dokazi upućivali su na to da podnosilac predstavke boluje od neke vrste psihopatskog psihičkog poremećaja koji se manifestuje abnormalno agresivnim ponašanjem. U svetlu zaključka glavnog okružnog sudije da postoji velika opasnost da će on ponovo počiniti neki prestup ako bude otpušten i da će taj prestup imati seksualne konotacije, odluka o neotpuštanju podnosioca predstavke može se smatrati opravdanom shodno članu 5, st. 1(e).

54. Pored toga, Sud smatra da činjenica da su se osnovi za prinudnu hospitalizaciju u domaćem zakonodavstvu menjali u periodu tokom kojeg je podnosilac predstavke lišen slobode ne ukazuje ni na kakvu proizvoljnost. Značajni period vremena je prošao otkad je on prvi put lišen slobode 1967. godine i medicina, psihijatrija i pravo su se tokom njega neizbežno razvijali. Sud primećuje da je baš nedavno izmenjen zakon kako bi u slučajevima kao što je ovaj bilo jasno da činjenica da neki psihički poremećaj nije izlečiv u kliničkom pogledu ne dovodi neizostavno do otpuštanja pacijenta ukoliko on i dalje predstavlja opasnost po društvo (vidi Relevantno domaće pravo i praksa, st. 35).

55. Ni Sud ne smatra da se držanjem podnosioca predstavke u psihijatrijskoj bolnici narušava duh člana 5 Konvencije. U suštini, nedržanje psihički obolelog lica u odgovarajućoj terapijskoj sredini bilo bi *prima facie* neprihvatljivo (vidi navedeni predmet *Aerts*). Čak i ako se trenutno ne smatra da je stanje podnosioca predstavke izlečivo ili da će ono imati koristi od lečenja, Sud primećuje da je glavni okružni sudija na osnovu dokaza koje je imao zaključio da podnosilac predstavke ima koristi od bolničke sredine i da se njegovi simptomi pogoršavaju kada se nalazi izvan ove strukture koja mu pruža podršku. U datim okolnostima, postoji dovoljna veza između osnova lišenja slobode i mesta i uslova lišenja slobode u smislu člana 5, st. 1 Konvencije.

56. Sud zaključuje da je lišenje slobode podnosioca opravdano shodno članu 5, stav 1(e) Konvencije i da u ovom predmetu nije povređen član 5, stav 1.

II. Navodna povreda člana 5, stav 4 Konvencije

57. Prema članu 5, stav 4 Konvencije:

«Svako ko je lišen slobode ima pravo da pokrene postupak u kome će sud hitno ispitati zakonitost lišenja slobode i naložiti puštanje na slobodu ako je lišenje slobode nezakonito.»

A. Podnesci strana

1. Podnosilac predstavke

58. Podnosilac predstavke je tvrdio da, suprotno članu 5, stav 4, sud nije propisno ispitao zakonitost njegovog lišenja slobode. Glavni okružni šerif je zaključio da je podnosilac predstavke izlečiv i da može biti lišen slobode bez obzira na veliki broj suprotnih dokaza. Troje sudija Gornjeg doma Vrhovnog suda, koji su razmatrali dokaze, bili su mišljenja da dokazi ne pokazuju da je on izlečiv i da bi trebalo da bude otpušten. Dom lordova, koji nije odlučivao da li je izlečiv, priznao je da bi Gornji dom imao pravo da formira mišljenje koje je formirao da je razmatrao ovaj predmet u žalbenom postupku ali da načela sudske revizije ne dozvoljavaju osporavanje odluka glavnog okružnog šerifa kao protivpravnih. Stoga je bio uskraćen ispravne odluke suda o meritumu na osnovu dokaza.

59. Podnosilac predstavke je dalje tvrdio da postupak koji je počeo u aprilu 1994. i koji je okončan tek 3. decembra 1998. nije bio hitno sproveden. Poricao je da u bilo kojoj fazi nije blagovremeno pospešivao postupak. Imao je teškoća da dobije pravnu pomoć. Postupak je bio u potpunosti nov i složen i njegov pravni zastupnik je morao detaljno da razmatra sva pravna i činjenična pitanja koja su se pojavljivala. Njegovi

predstavnicima su postupali sa razumnom ekspeditivnošću svaki put kada je trebalo da podnose neophodne molbe. On nije bio odgovoran za odlaganja vezana za odobravanje pravne pomoći, zakazivanje sudskih pretresa i sačinjavanje sudskih presuda, koja su ukupno trajala 1.099 dana. Što se tiče odlaganja pretresa pred Domom lordova, njega je zahtevao Državni sekretar a njemu je savetovano da pristane jer se obično odobrava jedno takvo odlaganje. Premda je i dalje imao pravo na podnošenje molbe za otpuštanje okružnom sudiji jednom godišnje, ovo pravo je bilo besmisleno s obzirom na zakonsko stanovište koje je u to vreme preovlađivalo. Dok viši sudovi ne ukinu ili ne uvide da je zakonsko stanovište koje se primenjuje u njegovom slučaju pogrešno, šanse da njegove žalbe glavnom okružnom sudiji u periodu od 1995. do 1998. urode plodom bile su prilično male.

60. Podnosilac je dalje tvrdio mu je u postupku pred glavnim okružnim sudijom nametnut teret dokazivanja visokog stepena verovatnoće da su ispunjeni uslovi za njegovo otpuštanje iz bolnice. Prilikom hospitalizacije, teret dokazivanja su snosile vlasti koje su htele da ga liše slobode. Nedavno je u jednom predmetu koji se ticao sličnih odredbi u engleskom pravu zaključeno da nametanje tereta dokazivanja na podnosioca predstavke koji je zahtevao otpuštanje u skladu sa članom 64 Zakona iz 1984. nije saglasno sa članom 5, st. 4 (vidi *R. v. the Mental Health Review Tribunal North and East London Region and the Secretary of State for Health, ex parte H.*, Court of Appeal, 28. mart 2001. – vidi st. 39). U tom predmetu je Državni sekretar priznao da ne treba pacijent da snosi teret dokazivanja da njegovo lišenje slobode nije više saglasno zakonu. U sličnim predmetima u Škotskoj (na primer, predmet *Lyons*, naveden u st. 39), škotski ministri su takođe prihvatili da Konvencija propisuje da oni treba da snose teret dokazivanja i tvrdili su da u tom smislu treba tumačiti član 64. Podnosilac predstavke je odbio argument Države da teret dokazivanja nije od značaja u datim okolnostima. U njegovom slučaju, kako on tvrdi, trebalo je da vlasti dokažu glavnom okružnom šerifu da je podnosilac predstavke po svoj verovatnoći izlečiv. Umesto toga, podnosilac predstavke je morao da dokazuje da nije izlečiv. S obzirom na mali broj dokaza koje je Država iznela po ovom pitanju, ne može se sa sigurnošću tvrditi da to što je podnosilac predstavke snosio teret dokazivanja nije bilo odlučujuće po ishod postupaka.

2. Država

61. Država je tvrdila da je podnosilac imao mogućnost da osporava zakonitost produžavanja lišenja slobode podnošenjem molbi glavnom okružnom šerifu koji je zakonski kvalifikovani sudija i ima široku nadležnost. Glavni okružni šerif bio je obavezan da podnosiocu predstavke ili njegovom pravnom zastupniku omogući obraćanje sudu, saslušao je dokaze u skladu sa uobičajenim pravilima dokazivanja i bio je ovlašćen da

naloži otpuštanje podnosioca ako je njegovo lišenje slobode nezakonito. Ovo razmatranje bilo je dovoljno široko da obuhvati sve neophodne uslove za zakonito lišenje slobode duševno poremećenog lica. Tvrdila je da član 5, stav 4 ne propisuje žalbu na odluku glavnog okružnog šerifa. Premda ne predstavlja žalbeni sistem koji omogućava višim sudovima da svojim mišljenjem zamene mišljenje nižeg suda o meritumu, sudska revizija odluke predstavlja koristan dodatak postupku pred glavnim okružnim šerifom jer omogućava detaljno ispitivanje donete odluke od strane viših sudija u skladu sa načelima sudske revizije koji uključuju ispitivanje prirode i dovoljnosti dokaza. U svakom slučaju je dovoljno široka da ispuni zahteve iz člana 5, stav 4 Konvencije.

62. U pogledu brzine postupka, Država je tvrdila da je postupak pred glavnim okružnim šerifom brzo sproveden, jer je počeo u aprilu 1994. i okončan je sa propisnom ekspeditivnošću u julu 1994. godine. Podnosilac predstavke, međutim, nije preuzeo nikakve korake do 28. februara 1995. kada je Država obaveštena o njegovom zahtevu za pravnu pomoć. Premda je pravna pomoć odobrena 17. novembra 1995. godine, podnosilac predstavke nije podneo svoj zahtev do 21. februara 1996. godine, oko devetnaest meseci pošto je doneta odluka čiju je reviziju zahtevao. Nije bilo nikakvog odugovlačenja u postupku pred Vrhovnim sudom premda rasprava jeste bila odložena kako bi podnosilac predstavke mogao da traži pravnu pomoć da bi se obratio Gornjem domu. Pravna pomoć je odobrena 30. avgusta 1996. ali podnosilac predstavke nije podneo zahtev za nastavak postupka do 7. novembra 1996. godine. Slično tome, i postupak pred Domom lordova se odvijao sa propisnom ekspeditivnošću. Državni sekretar je 11. novembra 1997. podneo žalbu posle detaljnog razmatranja teških pitanja i podnosiocu predstavke je 28. novembra 1997. godine odobrena pravna pomoć. Obe strane su se dogovorile da rok za podnošenje dokumenata koji je isticao u decembru 1997. odlože do marta 1998. godine. Odluka Doma lordova izdata je bez nepotrebnog odugovlačenja, 3. decembra, posle pretresa održanih 12. i 13. oktobra 1998. Ovaj predmet su razmatrala četiri suda i sudske vlasti su ga revnosno razmatrale. Podnosilac predstavke je u ovom periodu takođe imao pravo da jednom godišnje podnosi glavnom okružnom šerifu molbu za oslobađanje, i u tim prilikama bi se iznova razmatrala zakonitost njegovog lišenja slobode i uzimali u obzir izneti dokazi.

63. U pogledu tereta dokazivanja u postupku pred glavnim okružnim šerifom, Država je tvrdila da tehničke razlike između toga ko snosi teret dokazivanja postaju nebitne posle izvođenja dokaza. Teret dokazivanja nije odlučujući činilac u nekom predmetu osim ako sud nije u mogućnosti da na kraju donese definitivni zaključak na osnovu svih dokaza ili nekih od njih. U praksi, i pacijent i Država iznose dokaze o tome da li su ispunjeni zakonski kriterijumi lišenja slobode i u Škotskoj je uobičajeno da Država

iznosi dokaze da pacijent i dalje boluje od psihičkog poremećaja. U ovom predmetu je glavni okružni šerif, koji je imao neprocenjivu prednost zato što je saslušavao svedoke, zaključio da on boluje od psihičkog poremećaja i da postoji velika verovatnoća da će ponovo izvršiti neki prestup. Stoga je došao do definitivnog zaključka na osnovu dokaza a pitanje tereta dokazivanja se nije ni postavilo. Država se složila da je član 64 u velikoj meri analogan članovima 72 i 73 koji su osporavani u predmetu *Ex parte H.* (naveden u st. 39) i da je od tada zakon izmenjen Nalogom o izmenama zakona. Škotski ministri su u predmetu *Lyons* (naveden u st. 39) prihvatili da oni snose teret dokazivanja u postupcima po žalbama pacijenata i Država je takođe prihvatila da je ona obavezna da zadovolji sud u pogledu pozitivnih činjenica koje opravdavaju produžavanje lišenja slobode nekog pacijenta. Ovo je u skladu sa ranijom praksom. Stoga član 64 Zakona iz 1984. nije nesaglasan članu 5, stav 4 Konvencije i pitanje tereta dokazivanja nije ni od kakvog značaja i nije materijalno.

B. Ocena Suda

1. Opšta načela

64. Član 5, stav 4 obezbeđuje osnovnu zaštitu od proizvoljnog lišenja slobode jer propisuje da lice lišeno slobode ima pravo da sud razmatra zakonitost tog lišenja slobode. «Sud» koji se pominje u ovoj odredbi ne mora da bude klasičan sud koji predstavlja sastavni deo standardnog pravosudnog mehanizma u datoj zemlji. Taj izraz označava «tela koja imaju ne samo zajedničke osnovne osobine, od kojih je najvažnija nezavisnost od izvršne vlasti i strana u postupku... već i daju garantije» - «koje su primerene vrsti konkretnog lišenja slobode» - «sudskog postupka», u oblicima koji se mogu razlikovati ali koji moraju da obuhvataju nadležnost da «odlučuju» o «zakonitosti» lišenja slobode i da nalože oslobađanje ako lišenje slobode nije zakonito (vidi presudu u predmetu *Weeks v. the United Kingdom*, od 2. marta 1987. godine, Series A br. 114, str. 30, st. 61, i jurisprudenciju navedenu u tom predmetu).

65. Uhapšeno ili pritvoreno lice ima pravo na to da sud ispita «zakonitost» njegovog lišenja slobode ne samo u svetlu unutrašnjeg prava već i u svetlu teksta Konvencije, opštih načela u njoj i cilja ograničenja dozvoljenih stavom 1 (vidi, između ostalog, presudu u predmetu *Brogan and Others v. the United Kingdom*, 29. novembra 1988. godina, Series A br. 145-B, str. 34-35, st. 65). Ovim se ne jemči pravo na sudsko ispitivanje koje po svom opsegu ovlašćuje sud da u svim aspektima predmeta uključujući pitanja čiste ekspeditivnosti sopstvenom diskrecionim ovlašćenjem zameni ovlašćenje organa koji donosi odluke. Ovo ispitivanje bi, međutim, trebalo da bude dovoljno široko da obuhvata one uslove koji su neophodni za zakonito lišenje slobode lica protiv koga je naložena određena vrsta lišenja

slobode (vidi presudu u predmetu *E. v. Norway*, od 29. avgusta 1990. godine, Series A br. 181-A, str. 21-22, st. 50, i presudu u predmetu *Singh v. the United Kingdom*, od 21. februara 1996. godine, *Reports* 1996-I, str. 300, st. 65).

66. Lice lišeno slobode ima pravo na ispitivanje lišenja slobode od strane suda i prilikom prvog lišenja slobode i ukoliko iskrсну nova pitanja zakonitosti a zatim i periodično (vidi, između ostalog, presudu u predmetu *Kurt v. Turkey*, od 25. maja 1998. godine, *Reports* 1998-III, str. 1185, st. 123, i u navedenom predmetu *Varbanov*, st. 58). Nadležni sudovi u tom postupku ispitivanja moraju da donose svoje odluke «hitno». Odgovor na pitanje da li je period tog ispitivanja u saglasnosti sa ovom obavezom mora – kao i u pogledu obaveze «u razumnom roku» u članu 5, st. 3 i članu 6, st. 1 – da budu donet u svetlu okolnosti svakog pojedinačnog slučaja (vidi presudu u predmetu *Sanchez-Reisse v. Switzerland*, od 21. oktobra 1986. godine, Series A br. 107, str. 20, st. 55).

2. Ocena Suda

67. Glavni okružni šerif je razmatrao molbu podnosioca predstavke za otpuštanje iz bolnice na pretresu održanom 14. juna i 1. jula 1994. godine, na kojem su izneti pisani i usmeni dokazi sedam psihijatrijskih veštaka. Glavni okružni šerif je u svojoj presudi odbacio molbu 19. jula 1994. Sud smatra da se glavni okružni šerif može smatrati «sudom» u smislu člana 5, stav 4 jer kao sudija nadležan za krivične i građanske predmete zadovoljava zahteve nezavisnosti i nepristrasnosti i nudi sudske garancije da će u postupku biti poštovano načelo kontradiktornosti. Žalbe podnosioca predstavke na pristup glavnog okružnog šerif dokazima i njegovu primenu unutrašnjeg prava ne utiču na ovu ocenu.

68. Uprkos tome, pojavila su se pitanja u pogledu dva aspekta postupka koje je Sud detaljnije razmotrio: prvo se odnosilo na žalbu podnosioca predstavke da u takvim postupcima pacijent snosi teret dokazivanja; drugo pitanje bilo je da li su postupci sprovedeni dovoljno hitno.

(a) Teret dokazivanja

69. Podnosilac predstavke se žalio da u postupku razmatranja molbe za oslobađanje u skladu sa članom 64 Zakona iz 1984. pacijent treba da ubedi glavnog okružnog šerifa da više ne boluje od psihičkog poremećaja koji iziskuje njegovu hospitalizaciju radi medicinskog lečenja i tvrdio je da je prema članu 5 Konvencije na Državi da opravda lišenje slobode.

70. Sud napominje da se u praksi vezanoj za Konvenciju nije bavio neposredno teretom dokazivanja u postupcima koji potpadaju pod član 5,

stav 4, premda je u ranijim predmetima prebacivanje na pritvorene podnosioc predstavlja velikog tereta dokazivanja da ne postoji opasnost od njihovog bekstva uzimao u obzir prilikom zaključivanja da postupci u kojima se to lišenje slobode razmatralo nisu bili u skladu sa članom 5, stav 4 (vidi presude u predmetima *Nikolova v. Bulgaria* [GC], br. 31195/96, st. 59, ECHR 1999-II, i *Ilijkov v. Bulgaria*, br. 33977/96, st. 99, 26. juli 2001. godine).

71. Međutim, može se smatrati da iz jurisprudencije Suda sledi da je na vlastima je da dokazuju da neko lice ispunjava uslove za prinudno lišenje slobode a ne obrnuto. Sud je tokom razmatranja žalbi o povredama člana 5, stav 1 usvojio pristup da i prvo lišenje psihijatrijskog pacijenta slobode i produženje njegove hospitalizacije mogu da budu zakoniti shodno članu 5, stav 1(e) ako se može «sa pouzdanošću dokazati da ono boluje od psihičkog poremećaja koje je dovoljno ozbiljno da iziskuje lišenje slobode», konkretno, teret dokazivanja u oba slučaja snose vlasti (vidi presude u navedenom predmetu *Winterwerp*, str. 17-18, st. 39-40) i u navedenom predmetu *Johnson*, str. 2409-10, st. 60). Sud napominje da je ovaj stav u suštini priznat u postupku koji je pokrenuo psihijatrijski pacijent u Engleskoj i od strane škotskih ministara u nedavnom postupku u Škotskoj (vidi st. 39). Država je ovo prihvatila u svojim napomenama ali nije priznala da je u slučaju podnosioca predstavke počinjena povreda.

72. Sud ne tumači argumente Države kao tvrdnju da po zakonu teret dokazivanja nije snosio podnosilac predstavke kada je podnosio molbu za oslobađanje 1994. godine. U svakom slučaju, glavni okružni šerif je prilikom razmatranja predmeta podnosioca predstavke prilično jasno izjavio da je teret dokazivanja na podnosiocu predstavke. Država je, pak, tvrdila da u praksi uvek vlasti iznose dokaze u prilog produžavanja lišenja slobode i da posle izvođenja dokaza pitanja tereta dokazivanja u velikoj meri nisu relevantna za glavnog okružnog šerifa prilikom donošenja zaključaka na osnovu materijala koji se nalazi pred njim.

73. Istina je da je u ovom predmetu pred glavnim okružnim šerifom bilo mnogo medicinskih dokaza u vezi stanja podnosioca predstavke i on je izveo jasne i nesumnjive zaključke o postojanju ozbiljnog psihičkog poremećaja i opasnosti da će podnosilac predstavke ponovo počiniti krivično delo. Ovi zaključci doneti su na osnovu ocene dokaza u celini i čini se da tu teret dokazivanja nije igrao nikakvu ulogu. Međutim, u postupku pred glavnim okružnim šerifom se pojavilo jedno drugo pitanje vezano za zahtev u domaćem pravu u pogledu izlečivosti psihičkog oboljenja podnosioca predstavke. Medicinski stručnjaci su imali različita mišljenja o ovom pitanju a glavni okružni šerif je primetio da je većina smatrala da stanje podnosioca predstavke nije izlečivo i da medicinsko lečenje u državnoj bolnici nije i neće ublažiti njegovo stanje. Od sedam psihijatrijskih

veštaka koji su svedočili, on se pozvao na ocene dva lekara da se podnosilac predstavke popravio ili da su mu nega i stabilnost koju bolnička sredina pruža bili od koristi. Kada je donosio odluku da odbije njegovu molbu, glavni okružni šerif je u pogledu tereta dokazivanja, koji je prema članu 64 Zakona iz 1984. snosio podnosilac predstavke, izjavio da nije uveren da podnosilac predstavke sada ne boluje od psihičkog poremećaja koji po svom karakteru ili stepenu iziskuje hospitalizaciju i medicinsko lečenje. Sud takođe primećuje, posle razmatranja odluke glavnog okružnog šerifa, da je Gornji dom Vrhovnog suda zaključio da dokazi ne podržavaju zaključak da je podnosilac predstavke «izlečiv». U takvim okolnostima, Sud nije uveren da teret dokazivanja, koji je shodno važećem zakonodavstvu snosio podnosilac predstavke, nije bio od značaja za ishod postupka. Država je tvrdila da se teret dokazivanja ne može smatrati odlučujućim činiocem u nekom predmetu osim ako sud ne može da donese definitivan zaključak na osnovu dokaza ili nekih dokaza. Dovoljno je, međutim, postaviti pitanje o delotvornosti postupka kao mehanizma za sprečavanje proizvoljnog ili nezakonitog lišenja slobode ako je zbog stanja dokaza pred sudom na njegovu odluku moglo da utiče to što je teret dokazivanja snosio podnosilac predstavke. Čini se da je tako i bilo u slučaju podnosioca predstavke u kojem su postojala različita mišljenja po pitanju njegove izlečivosti.

74. Sud stoga zaključuje da nije bilo saglasno članu 5, stav 4 Konvencije nametnuti podnosiocu predstavke teret dokazivanja prilikom razmatranja njegove molbe da se razmotri da li njegovo dalje lišenje slobode ispunjava uslove zakonitosti..

(b) Brzina ispitivanja

75. Član 5, stav 4 jemči pravo na hitnu sudsku odluku o zakonitosti lišenja slobode po pokretanju postupka za oslobađanje i na nalog kojim se ono okončava ako se dokaže da je nezakonito (vidi, na primer, *Baranowski v. Poland*, br. 28358/95, st. 68, ECHR 2000-III).

76. U ovom predmetu je podnosilac predstavke podneo molbu za oslobađanje 8. aprila 1994. Pretres je održan u junu i julu 1994. i glavni okružni sudija je doneo odluku kojom odbija njegovo otpuštanje iz bolnice 19. jula 1994. Prvostepeni postupak je trajao tri meseca i jedanaest dana. Odluke po kasnijim žalbama podnosioca predstavke doneli su Donji dom Vrhovnog suda 29. maja 1996. godine, Gornji dom Vrhovnog suda 22. avgusta 1997. i, konačno, Dom lordova 3. decembra 1998. godine, tj. tri godine, devet meseci i dvadeset pet dana nakon što je podnosilac predstavke podneo molbu.

77. Sud primećuje da je razmatranje molbe za oslobađanje podnosioca predstavke obuhvatalo pripremu i izvođenje velike količine

psihijatrijskih dokaza i da su iskrsla složena pitanja domaćeg prava o kojima se sudovi nisu u potpunosti slagali. Takođe je očigledno da je i sam podnosilac predstavke bio odgovoran za određeno odugovlačenje prilikom podnošenja žalbi. Konkretno, podnosilac predstavke je posle odluke glavnog okružnog šerif sačekao nekih šest meseci pre no što je podneo zahtev za pravnu pomoć kako bi zahtevao sudsku reviziju; kada je njegov zahtev za pravnu pomoć odbijen u martu 1995. novi zahtev nije podneo do oktobra 1995. godine; od 30. avgusta 1996. godine, kada mu je odobrena pravna pomoć, pa do 7. novembra 1996. nije podneo zahtev za nastavak postupka pred Domom lordova i prihvatio je odlaganje tog postupka, što je na nekoliko meseci odložilo raspravu pred tim telom. Međutim, čak i kada se ta odugovlačenja uzmu u obzir, Sud primećuje da je prošlo tri meseca i osam dana od dana kada je podnosilac predstavke podneo molbu Donjem domu Vrhovnog suda, i odluke kojom se odbacuje njegova molba; devet meseci i deset dana od 12. novembra 1996. godine, dana kada je Gornji dom Vrhovnog suda odlučio da obustavi suspenziju postupka (koja je odobrena kako bi podnosilac predstavke mogao da dobije pravnu pomoć). do 22. avgusta 1997, dana kada je izrekao presudu; sedam meseci i tri dana od dana zakazivanja pretresa pred Domom lordova i 3. decembra 1998. godine, dana kada je izrekao presudu.

78. Premda član 5, stav 4 zaista sam po sebi ne garantuje pravo žalbe na odluke kojima se nalaže ili produžava lišenje slobode, iz cilja i svrhe ove odredbe sledi da apelacioni sudovi moraju da poštuju njene zahteve ukoliko su podnete žalbe protiv te odluke (vidi presude u predmetu *Rutten v. the Netherlands*, br. 32605/96, st. 53, od 24. jula 2001. i u predmetu *Navarra v. France* od 23. novembra 1993. godine, Series A br. 273-B, str. 28, st. 28). Zahtevi kojima je podnosilac predstavke osporavao odluku glavnog okružnog sudije u smislu domaćeg prava nisu bile prave žalbe zbog pogrešne ili nepotpune primene materijalnog prava ili pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja već su se uglavnom odnosile na sudsku reviziju zakonitosti i ispravnosti postupka. S obzirom da su apelacione instance ipak bili uključene u odlučivanje o pitanjima vezanim za zakonitost njegovog produženog lišenja slobode, što je možda moglo da dovede do njegovog oslobađanja, Sud ne vidi nijedan razlog što one ne bi mogle da se smatraju delom postupka. Činjenica da u Škotskoj postoji četvorostepeni sistem ne može da posluži kao opravdanje za uskraćivanje podnosiocu predstavke njegovih prava iz člana 5, stav 4 Konvencije. Na Državi je da organizuje svoj pravosudni sistem na takav način da sudovima omogući da poštuju zahteve iz te odredbe (vidi *mutatis mutandis*, presudu u predmetu *R.M.D. v. Switzerland*, od 26. septembra 1997. godine, *Reports* 1997-VI, str. 2015, st. 54, i u predmetu *G.B. v. Switzerland*, br.. 27426/95, st. 38, 30. novembar 2000. godine).

79. Sud napominje da je u navedenom predmetu *Rutten* zaključio da je povređen zahtev o brzini postupka u članu 5, stav 4 Konvencije jer je prvostepenom sudu trebalo dva meseca i sedamnaest dana da donese odluku a apelacionom sudu još tri meseca da izrekne presudu u vezi sa molbom podnosioca predstavke da bude otpušten iz ustanove zatvorenog tipa u kojoj se lečio. Veća odugovlačenja u ovom predmetu ne mogu da se opravdavaju niti složenosti slučaja niti internim procesnim zahtevima. Premda godinu dana po instanci može predstavljati okvirni praktični rok u predmetima vezanim za prava u članu 6, stav 1, neophodno je postupati sa posebnom ekspeditivnošću u predmetima koji se tiču prava vezanim za slobodu iz člana 5, stav 4.

80. Država je istakla da podnosilac predstavke može svake godine da podnosi molbu za oslobađanje glavnom okružnom sudiji. Time se međutim ne otklanja nijedno kašnjenje u hitnom rešavanju ove konkretne molbe za oslobađanje koje je propisano članom 5, stav 4. S obzirom na to da bi se i u postupcima po kasnijim molbama verovatno pojavljivala ista pitanja činjeničnog stanja ili primene prava, nije se moglo razumno pretpostavljati da bi one bile rešene u korist podnosioca predstavke ili pre žalbi u postupku.

81. Sud ne vidi nikakve izuzetne okolnosti koji bi opravdavale odugovlačenje u odlučivanju o molbi podnosioca predstavke za oslobađanje (vidi presudu u predmetu *Musiał v. Poland* [GC], br. 24557/94, st. 44, ECHR 1999-II). Sud zaključuje da je u ovom pogledu došlo do povrede člana 5, st. 4 Konvencije.

III. Navodna povreda člana 13 Konvencije

82. Alternativno, u slučaju da Sud ne zaključi da je povređen član 5, stav 4 povređen, podnosilac predstavke se žalio da ne postoji delotvoran lek za njegove žalbe, suprotno članu 13 Konvencije. S obzirom na svoje navedene zaključke, Sud ne namerava da razmatra ovu konkretnu žalbu..

IV. Primena člana 41 Konvencije

83. Prema članu 41 Konvencije:

«Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo delimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj stranci..»

A. Odšteta

84. S obzirom na to da je prinudno hospitalizovan od 1986. suprotno članu 5, stav 1, podnosilac predstavke je tvrdio da treba da dobije određenu finansijsku naknadu koja će odražavati gubitak mogućnosti da u tom

periodu nalazi plaćene poslove. S obzirom na to da je bio lišen slobode i da je, po njemu, njegovo lišenje slobode prouzrokovalo pogoršanje njegovog psihičkog stanja, takođe je smatrao da bi trebalo da dobije naknadu za nematerijalnu štetu koju je pretrpeo. Nije naveo nijedan konkretan iznos.

85. Država je tvrdila da je zahtev podnosioca predstavke za finansijsku odštetu u potpunosti spekulativan. Nije postojao nijedan dokaz da se stanje podnosioca predstavke i na koji način pogoršalo tokom tog celog perioda, kao što je tvrdio. Po njenom mišljenju, zaključak o povredi predstavlja dovoljno pravično zadovoljenje za svaki zaključak o povredi, naročito jer je domaće pravo u pogledu tereta dokazivanja sada usklađeno.

86. Sud ponavlja da mora da postoji jasna uzročna veza između novčane odštete koju podnosilac predstavke zahteva i povrede Konvencije i da ona, kada je to primereno, može da obuhvata nadoknadu vezanu za gubitak zarade i drugih izvora prihoda (vidi, između ostalog, presude u predmetu *Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain* (čl. 50), od 13. juna 1994. godine, Series A br. 285-C, str. 57-58, st. 16-20, i u predmetu *Çakıcı v. Turkey* [GC], br. 23657/94, st. 127, ECHR 1999-IV). U ovom predmetu, u kojem je Sud utvrdio procesne povrede člana 5, stav 4 Konvencije ali ne i povrede člana 5, stav 1, Sud ne smatra da iz utvrđenih povreda sledi ikakva novčana odšteta. Ne može da spekulise o tome da li bi podnosilac predstavke bio oslobođen da su procedure sudova bile drugačije.

87. Ipak, Sud konstatuje procesnu povredu člana 5, stav 4 u vezi tereta dokazivanja i velikim odugovlačenjem u postupcima po molbama za oslobađanje koje je podnosilac predstavke pokretao i smatra da on mora da je osećao neki stepen frustriranosti i uznemirenosti i da ta osećanja opravdavaju dodeljivanje nematerijalne odštete. Sud u tom pogledu dosuđuje iznos od 2.000 evra (EUR).

B. Troškovi

88. Podnosilac predstavke je zahtevao ukupno 2.050 sterling funti (GBP), što uključuje 900 GBP za rad zastupnika na predstavci i pisanim podnescima, 550 GBP za sastanke i konsultacije advokata i zastupnika, i 600 GBP za opštenje advokata sa podnosiocem predstavke i ovim Sudom.

89. Država nije komentarisala ove zahteve.

90. Sud dodeljuje podnosiocu predstavke čitav zahtevani iznos, tj. EUR 3.218.

C. Zatezna kamata

91. Sud smatra da je primereno da zatezna kamata bude jednaka prekonočnoj kamatnoj stopi Evropske centralne banke uvećanoj za tri procentna poena.

IZ OVIH RAZLOGA, SUD JEDNOGLASNO

1. *Zaključuje* da nije bilo povrede člana 5, stav 1 Konvencije;
2. *Zaključuje* da je prekršen član 5, stav 4 Konvencije u pogledu tereta dokazivanja nametnutog podnosiocu predstavka u postupku po molbi za oslobađanje;
3. *Zaključuje* da je bilo povrede člana 5, stav 4 Konvencije u pogledu odugovlačenja postupka;
4. *Zaključuje*
 - (a) da u roku od tri meseca od dana pravosnažnosti ove presude shodno članu 44, stav 2 Konvencije Država treba da isplati podnosiocu predstavke sledeće iznose konvertovane u sterling funte po važećem kursu na dan isplate:
 - (i) 2.000 EUR (dve hiljade evra) na ime nematerijalne štete;
 - (ii) 3.218 EUR (tri hiljade dve stotine osamnaest evra) na ime troškova;
 - (iii) sve poreze za navedene iznose;
 - (b) da se po isteku navedena tri meseca do isplate zaračunava prosta kamata na navedene iznose po stopi jednakoj prekonočnoj kamatnoj stopi Evropske centralne banke uvećanoj za tri procentna poena;
5. *Odbacuje* ostatak zahteva podnosioca predstavke za pravično zadovoljenje.

Presuda sačinjena na engleskom i pisani primerak prosleđen 20. februara 2003. godine u skladu sa pravilom 77, stavovi 2 i 3 Pravilnika.

Vinsen Berže
Sekretar Suda

Georg RES
Predsednik